

אסופה

ותחדש פני אדמה

לקראת יום כדור הארץ -
22 באפריל

ללמוד ולעשות

האסופה הזו מחולקת לשני שערים:
ללמוד - עלינו לדעת כדי שנוכל לפעול.
לעשות - חומרים ורעיונות לקראת שבת
כדור הארץ שתיערך סביב ה-22
באפריל, יום כדור הארץ.
בברכת לעבדה ולשמרה, כי אנחנו
בשעת חירום.

ותחדש פני אדמה

כרבנים וכרבות עלינו לעסוק בענייני השעה, והעניין הדוחק ביותר בדורנו הוא שאלת מערכת היחסים שלנו עם האדמה שעליה אנחנו חיים, ומקומנו בבני ובנות אדם וחווה במערכת האקולוגית והאקלימית. העולם זקוק להכוונה רוחנית ברגע, וזה בדיוק תפקידנו. לייצר הכוונה כזו, להביא תקווה שמזכירה שהפעולות שלנו בעלות משמעות, ולחדש ערכים כמו ענווה, קהילה וצניעות. ולכן אנחנו פותחות. ים את השיחה עם עמיתינו ועמיתותינו, אנחנו לא יכולות לעשות שום דבר מכל זה לבד.

עורכות האסופה: הרבה אפרת רותם והרבה גילה קן

תוכן עניינים

ללמוד

מאמרים

- זה לא הזמן לדומם מנועים. זה הזמן לחשיבה הפוכה - לימור אלוף
- נחלת הכלל הסמויה מן העין - ג'ונתן ראו
- על הגדת פסח אקולוגית - אלן בורשטיין

שירים

לעשות

רעיונות לדרשות

פסוקי מקרא וברכות

קישורים

אסופה למטרה לימודית - כל הזכויות שמורות למחברי הטקסטים

זה לא הזמן לדומם מנועים.

זה הזמן לחשיבה הפוכה / לימור אלוף

לימור אלוף היא יועצת אסטרטגית לקיימות בתעשייה, לימדה קורסים לחשיבה אקולוגית בטכניון וב-HIT, מרצה ומייעצת לצוותים ירוקים בארגונים.

פורסם ב"הארץ", 23.4.2020

אחת הצרות באסון האקלים המתרגש עלינו היא שהוא מורכב ורב־ממדי. הפחמן הדו־חמצני אינו שחקן סולן. שחקן בכיר וחזק פי 80 ממנו הוא מתאן, שדווקא ממשיך לעלות ולא לרדת. הגידול שלו הוא המהיר ביותר שנצפה ב-20 השנה האחרונות.

שחרור מתאן בעת הזאת משול ללחיצה על דוושת הבנזין ברכב שטס לתהום. רק מהלך משקי, מערכתי, בממשקים שונים ובמקביל, עשוי להוביל לשינוי. לעומתו, לחיצה מבוהלת על דוושת הבלמים - כמו שראינו במשבר הקורונה - שמשביתה את המשק וכופה שינויי הרגלים - היא קצרת ימים. לנוכח מחירי נפט נמוכים ותשוקות פוסט־טראומטיות, היא כלל לא עמידה.

צעדים היסטריים וריאקטיביים, של סגר והשבתה, אינם קווי־מיתאר לחזון סביבתי. יותר משהדבר מעיד על ריאל פוליטיק, הוא מסגיר פחד משינוי. אסטרטגית היציאה מחשכת ימי הבורות אל עידן הנאורות האקולוגית בנויה על היגיון מנוגד, לא על קריאה להדממת מנועים. היא נשענת על הנעה לפעולה של כל השחקנים בשוק, קטנים וכבדים כאחד. רק שבסיבוב הזה הם נדרשים לפעול, לראשונה בתולדות המין האנושי, על בסיס חוקי משחק אקולוגיים וחברתיים חדשים.

המהפכה הדרושה להישרדותנו אינה תובעת סגר והשבתה, אלא חשיבה מחודשת על מעבר משיטה שנשלטת על ידי האינטרס הפרטי לכזו שנשלטת על ידי האינטרס הציבורי. הקורונה סיפקה לנו את החתיכה החסרה בפאזל. היא היתה ה-waterboarding שלנו, העינוי שטבל בכוח את ראשנו בדלי המשבר ולימד אותנו כיצד אסון טבע עלול לרמוס כלכלות ולאיים על תשתיות ציבוריות חיוניות. היא חשפה את הכשלים בהקצאת ההוצאה הציבורית, האירה על השטחים המתים בחשיבה שלנו - המגזרים השקופים והמוחלשים - ובעיקר דימתה עבורנו ממדי משבר, שעד לא מזמן החשבנו למופרכים.

בפאזזה המדומה שהעניקה לנו הקורונה כדאי שנזכיר לעצמנו כי אנו בוחרים בעתיד. למדנו כי משעה שיצא המרצע מהשק, אי אפשר עוד להחזירו. מרגע שהבנו – ולקחו לשם כך כמה עשורים טובים, שההתחממות האקלימית והפגיעה השיטתית במערכות האקולוגיות החיוניות לקיומנו, אינן בנות-לוואי של תקלות מזדמנות או של אי-שמירה אפיזודית על החוק, אלא שהן בנות חוקיות לכלכלה חופשית מאחריות וחלק טבעי מהמערכת הכלכלית שלנו – נגמר המשחק הישן. המערכה על בניית עולם חדש החלה.

כל מי שמציע לנו להסתפק בפירוורים וברווחים אקראיים כמו עבודה מהבית, קורא למעשה לשמר את השיטה שתהרוג אותנו. בנוסף לזה, הדור הצעיר לא ירכין את ראשו חזרה אל האייפון ויאפשר לדינמיקת הטכנולוגיה הדומיננטית ולמוקדי הכוח הקיימים להשכיח את מה שזה לא מכבר למדנו, הוא טועה ומטעה.

יש אכן רצון תמים למלא את הקורונה במשמעות ולראותה כטקס ההתבגרות שלנו; טקס חניכה, מקיז דם, של מעבר מילדות לבגרות. פרידה מתפיסה אינפנטילית שמגבלות הטבע היו שקופות לה, ואימוץ תפיסה בוגרת ומציאותית של ריסון.

טון לעגני שמתעטף בפרגמטיזם ריאליסטי נכשל שוב מלהבין את גודל השעה ואת תפקידה החשוב של התקשורת. במקום להפיח בנו תבוסתנות וייאוש שמשחקים לידי מבני הכוח הקיימים, על התקשורת להיות אמיצה ולקדם נרטיבים שמערערים על הגיונות ההווה.

מורשת הקורונה, אומרים חלק, היא של סבל ושנאת זרים, אך אולי מן הראוי לצרוב בזיכרוננו את המראה שנגלה לעינינו כאשר הצצנו החוצה. מעבר לדלתיים הסגורות לא פגשנו את הגיהנום שהוא הזולת, כפי שהבטיח לנו סארטר, אלא דווקא את נדיבותו ואת נכונותו לסכן את חייו למען האחר. המורשת שאנחנו יכולים לקחת מהקורונה לצד ההירואיות של הצוותים הרפואיים היא מסירות ואומץ הלב של המגזרים השקופים לנו: הקופאיות, נהגי המוניות, אנשי המשלוחים, הרוקחים, ועדי השכונות במזרח ירושלים ואנשי החברה האזרחית.

"יש מעט דברים חזקים כמו רעיון שהגיע זמנו", אמר ויקטור הוגו. רגע לפני שהשתיקה מתגלגלת למפץ זעם אדיר, אל לנו להיענות להצעה למסמר עצמנו אל האתמול ולמנוע מעצמנו תקווה.

נחלת הכלל הסמויה מן העין / ג'ונתן ראו

אשתי גדלה במה שמכונה בידי מומחי המערב, עם לא מעט התנשאות, מדינה "מתפתחת". חיי החברה בכפר שלה נסובו בעיקרם סביב לעץ. אנשים התקהלו שם מידי ערב, להיפגש, לספר סיפורים וסתם לבלות את זמנם בצוותא. משחקי המחבואים בחוץ מסביב לעץ, בעוד ההורים יושבים תחתיו ומשוחחים או בעודם יושבים על המרפסת ששימשה למטרה דומה, הם זיכרונות ילדות אותם היא זוכרת בחיבה רבה ביותר.

העץ היה יותר מסתם מקום מפגש רוגע. הוא היה נכס יצרני - נכס כלכלי במובן השורשי של המילה. הוא יצר קשרי אחווה בין שכנים, רשת של מידע ומרכז פעילות לילדים שהתרוצצו ושיחקו במשחקים שהם עצמם המציאו. הוא היווה גשר בין דורות. הוא איפשר למבוגרים להשתלב בזרם החיים היומיומי, וילדים זכו לדבר שהיום הוא במחסור בארה"ב - סביבה לא תחרותית ולא מובנית שההורים נמצאים בה בהישג יד. בארה"ב אנו מוציאים מאות מיליארדי דולרים על דברים רבים ממרכזים קהילתיים עד קלטות וידאו ייעודיות לילדים כדי לנסות להשיג מטרה זו בחוסר יעילות משווע ועל פי רוב עם תוצאות פחות חיוביות.

אך עבור רוב כלכלני המערב העץ הוא מצב פתטי של תת-פיתוח. הם יעודדו "מודרניזציה" שמשמעותה עבורם היא לגדוע את העץ ולגרום לאנשים לשלם כסף עבור הדברים שהוא סיפק. בחזונם יש עדיפות לכך שאנשים יישארו בבית ויצפו בטלוויזיה, ישחקו משחקי מחשב או יגלשו ברשת. בידור תאגידי יחליף את התרבות המקומית. במילים אחרות, יהיה גידור של נחלת הכלל החברתית. דבר שהיה נגיש לכל ובחינם יהפוך לסחורה הנצרכת בתשלום.

התוצאה היא "צמיחה" כפי שמגדירים כלכלנים את המונח. כסף יחליף ידיים. אך כמובן יהיו גם תוצאות לוואי: מגפת השמנה, חוב, ריקבון סביבתי, המין והאלימות של התרבות הממוסחרת, התפוררות של קשרי הקהילה. זהו סיפורה של נחלת הכלל, שהיא חלק החיים השוכן מחוץ לשוק או למדינה. נחלת הכלל היא הכלכלה הסמויה מן העין, נוכחת בכל עת אך מושכת את תשומת הלב רק לעיתים נדירות. היא מעניקה לנו את המערכות תומכות החיים - הן האקולוגיות והן החברתיות. אך כמעט תמיד היא מנוצלת לרעה ונמצאת בהתדרדרות. הרס נחלת הכלל הוא חוט השני (הלייטמוטיב) של רוב מה שאנו מכנים "פיתוח".

הוא החוש המקשר בין רבות מהבעיות בפניהן ניצב עולמנו כיום. זיהום המים והאוויר, הרעש, הפרבור והתפוררות הקהילה, המדמנה התרבותית אותה אנו מכנים "בידור" והניסיונות להנדס ולרשום כפטנט את בסיסם הגנטי של החיים עצמם – באלו ובנושאים רבים נוספים, לב הענין הוא דבר אחד זהה: הרס נחלת הכלל בשמו של הרווח הפרטי.

מה עוד יש?

כבר משך למעלה ממאה הדיון הציבורי בארה"ב הפך למקוטב – המגזר הציבורי מול המגזר הפרטי, הממשלה מול השוק, התאגיד מול המדינה. אלו תחמו את גבולם של הדמיון והיצירתיות במדיניות וכן את תפישת המציאות עצמה. התולדה היא עולם המרודד לשתי אפשרויות וקוצר ראייה המקובע במדיניות רשמית. מחנה אחד רוצה שהשוק יהיה חזות הכל וכל דבר יהפוך מוצר למכירה. המחנה השני עונה לו בתוכניות ומדיניות של מוסדות המדינה המכילות הכל. זהו דיון בין וול-מארט לרווחה, בין השתלטות תאגידית על החיים לבין רגולציה אינסופית של הכל ונותרת

שאלה חיונית אחת – מה עוד יש?

התשובה "נחלת הכלל" מעוררת אתנחתא מהורהרת. האם כוונתך לממשלה? לאדם הפשוט? לאותו שטח פתוח הידוע כנחלת כלל? הן בפוליטיקה שלנו והן בתקשורת נחלת הכלל כביכול אינה קיימת כלל. אך נחלת הכלל היא בסיסית יותר מאשר המדינה או השוק. זהו התחום הכביר שהוא המורשת המשותפת של כולנו ושבנו אנו משתמשים מבלי שיגבה מאתנו מחיר. האטמוספירה והאוקיינוסים, שפות ותרבויות, מצבורי הידע והבינה האנושית, מערכות התמיכה הלא פורמליות של הקהילה, השלום והשלווה להם אנו מייחלים, אבני הבניין הגנטיות של החיים – כל אלו הם פנים שונים של נחלת הכלל. חלק מהם הם מתת הטבע, אחרים הם התוצר הקולקטיבי של המאמץ והיצירה האנושיים. חלקם חדשים כגון רשת האינטרנט. אחרים עתיקי יומין כפולקלור וקליגרפיה. אך הם כולם "שייכים" לכולנו אם זו המילה להשתמש בה. לאיש אין זכויות בלעדיות. אנו יורשים אותם בצוותא והם יותר בסיסיים בחיינו מאשר המדינה או השוק. לא קשה לדמיין את החיים ללא משרד המסחר או ללא האתר של אמאזון. קום אך לא ניתן לדמיין את החיים ללא שפה או אוויר ראוי לנשימה. כרוכה בכך אחריות גדולה. בהשאלה ממילותיו המפורסמות של אדמונד ברק אנו "שוכרים בעלי חזקה זמנית בחיים", ו"אל לנו לחשוב כי יש לנו הזכות לדלל את הירושה או לדרדרה עם פסולת". כפי שאמרו לנו סבותינו – השאירו את המקום נקי כפי שמצאתם אותו אם לא נקי יותר. אך כיום רק מעטים מאתנו קשובים לציווי. ערכה של נחלת הכלל הוא מעבר לתפישתנו. אך כיוון שאין שפה מוסכמת לדון בכך, או מערכת חוקים בכדי להגן עליה, נחלת הכלל היא מושאם של חדירה, שוד, וניצול לרעה מתמשכים.

בכל יום מגיעים דיווחים על תקיפה נוספת- על השקט שלנו, הזירה האזרחית שלנו, המארג של הקהילה שלנו, מאגר הידע הקולקטיבי שלנו והאוויר והמים שאנו זקוקים להם לחיינו. חברות הסלולר תובעות לנכס לעצמן מנחלת הכלל את התדרים להם הן זקוקות, תאגידים מנכסים לעצמם את שמם של מוסדות ציבור כגון אולמות ספורט, חברות תרופות מקבלות בעלות על מחקר אוניברסיטאי כך שמטרתו הופכת לייצר יותר כסף במקום לקדם את הידע האנושי. אפילו המים בעולם הופכים לסחורה למכירה. העיתונים מלאים בכותרות כגון מניות חברות מים זורמות קדימה. התוצאה היא אשליה סטטיסטית של קידמה- גידול בעסקאות כספיות המסתיר מציאות של ירידה במרכיבים רבים של רווחה אמיתית בתמונה הגדולה של חיינו. ביזת נחלת הכלל היא הכלל הדומיננטי בתהליך אותו אנו מכנים באופן כה מטעה- "צמיחה". הצמיחה הפכה לתהליך קניבלי. במקרים הולכים ורבים היא אינה מוסיפה "טובין" (מוצר) שלא היה קיים קודם. במקום, היא לוקחת טובין מנחלת הכלל, מדלדלת או מדרדרת אותו ואז מוכרת לנו אותו חזרה בצורה ממוסחרת או כתחליף סינתטי. מזהמים את האגמים והנהרות ואז מוכרים בריכות שחיה ומים מינרליים. הורסים את דפוס הפיתוח המסורתי של הכפר, גורמים לאנשים לנסוע במכוניות ואז מוכרים להם הליכונים ממוכנים וגלולות הרגעה.

הדוגמאות הן אינסופיות. במקביל ככל שחלק גדל של החיים נדחק לזירה הדורשת משאבים כספיים, גדל אי השוויון. אנו נותרים בתחושה שמציק לנו, שאנו מתווכים, חסרי בטחון כלכלי, מודאגים לגבי מה שצופן העתיד לילדינו ונכדינו ומתמודדים עם בר פלוגתא כרוני נטול שם או צורה.

עורכי דין לא, תגליות מקריות ואלת המזל כן

נעשו מאמצים רבים להגדיר את נחלת הכלל, אך היא אינה ניתנת להגדרה מדויקת. היא מגוונת מידי ומרומזת מידי בתהליך החיים. נחלת הכלל אינה זהה לתוכנית ציבורית. היא אינה, למשל, התוצאה של מחקר במימון ממשלתי, או של מוסדות חינוך ציבוריים. דברים אלו נוצרים באמצעות המוסדות של המגזר הציבורי. יש להם השלכות ציבוריות רחבות היכולות להעשיר את נחלת הכלל- לדוגמא אם מחקר שנעשה במימון ממשלתי מפרסם את תוצריו בפרסום פתוח לציבור. אך אין הם נחלת הכלל עצמה. איכותה של נחלת הכלל היא שהיא פשוט נמצאת שם. על פי רוב אין כללים פורמליים המכוונים את מנגנוני הפעילות של נחלת הכלל. אחת ממשמעויות הדבר היא צמצום מבורך במספר עורכי הדין. אנשים לא נזקקים לחוזה כדי לנשום, אישור חכירה כדי להפליג באוקינוס או תעודת ביטוח כדי להתקשר לשכן לבקש עזרה. הם אינם משלמים תמלוגים כדי להשתמש בשפה או כדי לספר אגדות עם לילדיהם. עם זאת ידרשו לנו חוקים חדשים ועורכי דין מסוג חדש על מנת להגן על חלקים מנחלת הכלל.

תכונה נוספת של נחלת הכלל היא העדר פרסום. השוק תמיד דוחף לנו את הטובין והשירותים שלו לפרצוף, מה שמעורר את השאלה האם הם באמת טובים למה שהוא או משרתים מה שהוא. נחלת הכלל לעומת זאת פשוט ממתינה לשימוש שיעשה בה. פעמים רבות היא מתגלה. אם קיים מפרצון נעים לשחיה אנשים יגלו אותו. נחלת כלל חברתית קורמת עור וגידים באופן ספונטני- הרחוב העירוני ההופך למגרש משחקים או לבזאר, הספה הישנה הזרוקה במגרש הריק ההופכת למקבילה של העץ הכפרי בשכונת המצוקה. העובדה שפרסום לא נדרש מעידה יותר מכל על תועלתה של נחלת הכלל לעומת מוצרי השוק המודרני.

תכונה שלישית של נחלת הכלל היא שהיא מייצרת מצבים לתגליות מקריות ולחיבורים תלויי מזל. תוצרי הלוואי של השוק הם מצערים יותר ויותר, מגזי החממה ועד מגפת ההשמנה הנובעת מהנסיונות "לדחוף" ג'אנק פוד לילדים. כיוון שלשוק יש אובססיה עם ספקטרום צר מאוד של תחומי העניין האנושיים- בעיקר עשיית כסף- הוא נוטה להתעלם מבעיות שאינן מופיעות בשורה התחתונה של מאזני תאגידים. לנחלת הכלל לעומת זאת יש ענין הוליסטי באנשים כישויות שלמות, ולדבר זה יש מכפיל של השפעות חיוביות במיוחד בבניית אמון וחיזוק המארג החברתי. תוכנות בעלות קוד מקור פתוח כמו לינוקס מייצרות רשת לא פורמלית לשיתוף פעולה של מתנדבים התורמים מזמנם וכשרונם. פארק שכונתי יוצר קהילות של בעלי כלבים, שחקני שח, קבוצות כדורגל או הורים לילדים.

גם כמקור אנרגיה יש לנחלת הכלל יתרונות גדולים. אנרגיית השמש והרוח אינה מזהמת ונגישה לכל זאת בניגוד לפטרו-כימיקלים מזהמים יקרים וריכוזיים. היא מפתחת כושר ליצור צרכים עצמיים באופן מקומי ולהתפתחות כלכלה מקומית בניגוד לתלות בתאגידים גלובאליים ולחילופי איומים גיאופוליטיים.

כמובן שאין זה מה שאנו שומעים כרגיל על נחלת הכלל, כשאנו בכלל שומעים עליה משהו. משך כמה עשורים ריחפה עננה כהה מעל למושג שנוצרה בעיקר בשנת 1968 עם פרסום מאמרו החשוב של גארט הרדין "הטרגדיה של נחלת הכלל" בעיתון Science. בקריאה חוזרת היום קשה שלא להשתומם על התהודה העצומה שגרם. הרדין למעשה לא כתב כלל על נחלת הכלל. הוא כתב על אוכלוסיה ונחלת הכלל- ויצר קריקטורה של נחלת הכלל- בעיקר ככלי רטורי. ביוצרו קריקטורה זו השתמש הרדין בטריק עתיק היומין של הכלכלנים- להשתמש בהנחה כי כל אותם דברים שלא נוחים לבניית הטיעון אינם קיימים. הבה נניח כי מבנים חברתיים או כללים המסדירים את השימוש אינם קיימים ובבקשה- נחלת הכלל הופכת לטרגדיה.

אך בחיים אין זה כך. בחיים על פי רוב קיים מבנה חברתי סביב נחלת הכלל. במגרשי כדורסל בערים הכלל הוא פשוט וידוע לכל: "המנצח מזמין" בלשון הנוער. במקרים אחרים ישנם חוקים פורמליים המוטמעים במבנה של חיי הקהילה כמו בגינות קהילתיות. בהינתן תנאים אלה הופכת נחלת הכלל מטרגדיה לקומדיה, היא יכולה להיות שמחה ומוצלחת ועל פי רוב היא אכן כזאת.

התרבות פורחת בנחלת הכלל: די להשוות בין התפריט במסעדה סינית הנסמכת על נחלת הכלל הקולינרית הסינית לבין התפריט של מקדונלדס על כל פריטיו מוגני הפטנט והסימן המסחרי הרשום. השפה האנגלית היא אולי נחלת הכלל האולטימטיבית והיא הולכת ונעשית עשירה מידי יום כאשר אנשים מוסיפים מילים וביטויים כמובן ללא הוקרה או תגמול על תרומתם.

הנקודה אינה הרומנטיזציה של נחלת הכלל או ניסיון לטעון כי היא חזות הכל בעצמה. השוק מבצע דברים מסוימים היטב וכך גם ממשלות. השאלה היא של קנה מידה ושל גבולות על מנת לתחום את השוק בתחומים בהם הוא מתפקד היטב. כבר בשנות ה-50 הצהיר הכלכלן השמרן וילהלם רופקה כי "כלכלת השוק אינה הכל". "תומכי כלכלת השוק משרתים אותה בשירות דב על ידי התעלמות ממגבלותיה".

חידת חוסר הנראות

לפני שנוכל לזכות מחדש בנחלת הכלל עלינו להיזכר כיצד להבחין בה. זו אינה משימה פשוטה. כשאנו נושמים את האויר או דוברים את שפתנו או מרכלים עם שכנינו בחדר המדרגות, רק לעיתים נדירות עולה על דעתנו כי אנו עושים שימוש בנחלת הכלל. השימוש בה הפך סמוי והתקשורת אינה מסייעת. אין לנו כמובן דיווחים חדשניים על מצב נחלת הכלל היום, לא נושאים נאומים אודותיה מעל הדוכן בכנסת. העיתונים עמוסים בעמודים רבים של דיווחים על ביצועי המניות בבורסה אך כמעט אף מילה על הנכסים ששייכים לכולנו.

חוסר הנראות נובע בראש ובראשונה מהאינטרסים של התקשורת והפוליטיקאים. המפרסמים ומממני הקמפיינים הפוליטיים עושים את הונם כאשר הם מנצלים את נחלת הכלל ולא כשהם עוזבים אותה במנוחה. הם מקבלים חיזוקים ממערכת אמונות המתייחסת לנחלת הכלל כפי שפעם התייחסה לנשים – כלא ראויה לאזכור. מערכת אמונות זו מכונה כלכלה – שהיא דרך להתבונן בעולם המתיימרת להיות המציאות בעצמה – נקודת מבט המתחזה לעולם כשלעצמו. זהו העולם כפי שנראה מנקודת המבט של שטר הכסף. חלק המציאות היחיד הנקלט בתפישה הכלכלית הוא החלק המבוצע בעסקאות כספיות.

כל שאר העולם זה גוף מתפתח נטול צורה הממתין לכוחות מעניקי החיים של הכסף כדי לזכות בחיים וקיום במציאות. בדרמה רוחנית זו גידורה של נחלת הכלל הופך לסוג של התרוממות- פעילות מיסיונרית. הכסף חולף לו מעל לנחלת הכלל ומצווה "ויהי אור". העץ בכפר הופך לתאגיד השידורים פוקס, החצוצרות רועמות במרומים והמלאכים פוצחים בשיר. העיתונות מהללת את "ההתרחבות האיתנה של המשק". אם חלילה האנשים נסחפים חזרה אל העץ הכותרות מאיימות ב"נפילת אמון הצרכנים" ומזהירות כמובן מהמיתון הממשמש ובא בעקבותיו. מדדי הקידמה הרשמיים, היצרנות, התמ"ג ודומיהם - הם אלתורים של אותו תסריט-על. לוח המחוונים שלנו מודד אך ורק את ההוצאה הכספית.

אנו נוטים להפוך למה שאנו בוחרים לראות. תרבות הרואה רק את חלק החיים המבוצע בעסקאות כספיות מביאה לדומיננטיות של חלק החיים הזה. שווקים בעבר היו מפגשים דיסקרטיים בזמן ובמקום. כיום השוק, בהא הידיעה כמובן, ממלא את החלל כולו. הוא ממלא את הבית, בית הספר, הפוליטיקה, התקשורת, את הסביבה החזותית והלשונית של חיי היומיום. גידור נחלת הכלל הפכה לגידור של התודעה, יצירתו של גולם קוגניטיבי מגונן המונע חדירה של כל דבר העשוי להזכיר לנו דבר מה מלבד קניה ומכירה. כדי לזכות מחדש בנחלת הכלל נדרשת ראשית פעולת היזכרות מחושבת ומתוכננת, שכן כל התרבות מוטת השוק מבקשת רק שנשכח. אך השאלה הגדולה היא מה יש לעשות כדי לזכות מחדש בנחלת הכלל? התשובה אינה נסיגה אוטומטית למגזר ציבורי רחב יותר, היא אינה הרחבתה של המדינה הבירוקרטית. המדינה יכולה לחסל את נחלת הכלל באותה יעילות שהשוק יכול, כפי שהודגם על ידי ניסיוןן של ארצות הגוש המזרחי לשעבר. ההרס הסביבתי רווח שם כמו במדינות הקפיטליסטיות אם לא מעבר לכך ונחלת הכלל החברתית הצטמקה לנוכח פלישת המדינה לכל מילימטר של מרווח חברתי. באותו המטבע, מנגנוני השוק יכולים אף להעשיר את נחלת הכלל כשהם מופעלים בקנה המידה הנכון. החנויות ברחוב המסחרי המסורתי לדוגמא הן חיוניות למרקם הקהילה וזו אחת הסיבות העיקריות מדוע עצירת וול מארט ובני דמותו היא כה חשובה. מעבר לכך לראות את הפתרון בחזרה למגזר ציבורי רחב אומר גם לחזור לקיטוב הישן והמזיק. במקום זאת עלינו להכיר בכך שנחלת הכלל היא נפרדת מהשוק והמדינה גם יחד והיא זקוקה למסגרת התייחסות חוקית משל עצמה. אנו זקוקים לכללי יסוד חדשים להגנה על רכושנו המשותף, בדיוק כשם שישנם כללים וחוקים להגן על הרכוש הפרטי של כל אחד מאתנו. זוהי נקודה עקרונית.

השוק אינו מעשי ידי שמים; הוא אינו צומח ספונטנית מן הטבע. חברות יוצרות שווקים וחברות מקיימות אותם. ללא המבנה המוסדי והמשפטי של הממשלה – מערכת הכסף, חוקי הבנקאות וניירות הערך, ההגנה על פטנטים וזכויות קניין, ההגנה על הפקת הנפט במקומות רבים ועוד – השוק המודרני לא היה מתקיים.

אם השוק נזקק לכל התפאורה הרבה הזו ברקע אין זה מפתיע שגם נחלת הכלל זקוקה למעט. אחרי ככלות הכל לנחלת הכלל אין הגנה כלל. לשווקים ולמדינות יש עורכי-דין, לוביסטים, צבאות – מנגנון תוקפני מובנה. נחלת הכלל לעומת זאת היא במהותה לא פורמלית. מטבעה היא מעניקה ולא תוקפנית. בהיותה מנותקת ממזומנים אין היא יכולה ליצור הגנה מאורגנת. היא השקט המותקף בידי הטלפונים הסלולריים, העמק הפורח מתחת לכף הדחפור, המאגר הגנטי שחברות הביוטק נחפזות לנכס לעצמן בהגנה מסחרית. אין היא יכולה להגן על עצמה. היא זקוקה לעזרה.

הממשלה לא מסוגלת לנהל נחלת כלל בדיוק כפי שהיא קובעת לשוק. האפשרויות הן אינסופיות. אנו יכולים למשל להימנע מההשפעות המאכלות של סבסוד לכבישים, של אזורי מסחר בשולי הערים, של חוקי מתאר מיושנים ועוד, על נחלת הכלל החברתית של הרחוב המסחרי השכונתי. אנו יכולים להקצות יותר תדירים לשימוש הקהילה במקום לשימוש תאגידי, כדי שגלי האתר שלנו ידמו לעץ בכפר במקום לשמש למתקפה על פרטיותנו. אנו יכולים להציב גבולות בפני הרעש והפרסום הבלתי פוסק בסביבה החזותית שלנו ואנו יכולים למנוע את הפיכת רשת האינטרנט לכלי התקפה ממוסחר נוסף.

אם הממשלה מאמצת מערכת כסף המותאמת לצרכיהם של שווקי ההון ותאגידים

גלובאליים, האם היא לא יכולה במקביל גם לעודד מערכות כספים מקומיות המעודדות

התפתחות כלכלית ברמה המקומית? אם הממשלה מגינה על פיתוחים של תאגידים

באמצעות חוקי פטנטים האם היא לא יכולה להכריז על המאגר הגנטי – ההמצאה של

הטבע – כמוגן בפני ניסיונות המסחור של רשמי הפטנטים של התאגידים?

בצעדים אלה אין חדירה של הממשלה למרחבים כלכליים חברתיים חדשים. נהפוך הוא,

צעדים כאלה יאפשרו למשהו מלבד התאגידים למלא חלל זה. בנוגע לסביבה הטבעית זה

בהיר במיוחד. האוקיינוסים והאטמוספירה אינם שייכים לממשלה או לשוק. הם שייכים

לכולנו ועל המדיניות הסביבתית לשקף עובדה זו. דרך אחת היא לגרום לתאגידים לשלם

עבור מה שהם משתמשים בו, בין אם כמשאבים ליצור או לשם קליטת פסולת. אחרי הכל

זה הרי רכושנו לתוכו הם משליכים את הפסולת. כשם שטבע או אינטל לא ירשו לנו

להשליך את האשפה שלנו בשטח מפעלם ללא תשלום, למה עלינו להתיר להם להשליך את

האשפה שלהם ברכוש המשותף שלנו בחינם?

גישה כזו אינה מחליפה סטנדרטים קשוחים לגבי זיהום; היא מוסיפה עליהם. הרעיון הוצע כבר בעבר אך מנקודת ראות של השוק ולא של נחלת הכלל. פיטר ברנס, ממיסדי חברת כרטיסי האשראי ושיחות החוץ Working Assets, מציע "נאמנות שמים", אשר תזכה בתשלומים אלה ותחלקם לנו – הבעלים. שיטה כזו תכיר בכך שיש זכות לבעלות משותפת על השמים בדיוק כשם שיש זכויות קנין פרטיות למפעלים המזהמים את השמים.

נחלת הכלל המובנת מאליה

אנשים פועלים כבר כמובן בתחומים רבים הקשורים לנחלת הכלל, עם הצלחות לא מעטות. מה שחסר הוא רציונל משותף. יש לעשות למתקפות הרבות על נחלת הכלל את שעשה תומס פיין לפגיעות ולעלבונות הרבים שספגו בני הקולוניה האמריקנים מהבריטים – להזריק בהם את העוצמה של רעיון מאחד. כבר עשורים אנשים נלחמים מלחמות נפרדות, סותמים אלפי חורים באלפי סכרים. הם נלחמים בזיהום של הסביבה הטבעית והקוגניטיבית. הם ניסו לעצור את מסחור בתי הספר הציבוריים ומתקפות התאגידים על ילדיהם. הם נלחמו בתחבורה, רעש, פרבור ורישום פטנטים על צורות חיים – קרבות כה רבים שקשה לזכור.

יש להכריז עתה כי אלו הם אספקטים שונים של קרב אחד. אין אלו רק קביעות עמומות אודות "האינטרס הציבורי". אין הם מתקפה על זכויות הקניין. הם ניסיון להגן על זכות קניינית – הזכות לקניין משותף.

לפני מעט יותר ממאתיים שנה הסתכלו אנשים בחיים הכלכליים סביבם וראו דברים שונים. הם ראו בתי חרושת ומשקים חקלאיים, חברות ספנות ותיאטראות ועוד ועוד. ואז הגיע אדם סמית' ואמר "רגע, אלו אינם רק דברים שונים, אלו אספקטים שונים של דבר אחד – שוק". הגאונות של סמית' הייתה בעיצוב צורתו המנטלית של המכלול, והרעיון שלו שלט בדמיון הציבור מאז ועד היום.

כעת עלינו לעשות זאת עם נחלת הכלל. עלינו להכריז כי זיהום האויר אינו רק איום על הבריאות. הוא פגיעה בזכות קניינית משותפת, צורה של לקיחה. פרבור אינו רק שימוש לא יעיל באנרגיה וקרקע. הוא מדלדל את נחלת הכלל החברתית שלא פורחת בעולם של כבישים מהירים ומרכזי קניות. החדירה המסחרית לילדות אינה רק בעיה של השמנה והיפראקטיביות. היא שאלה גדולה בהרבה של נרטיב נחלת הכלל – השאלה של מי מחבר את הסיפורים עליהם גדלים ילדים ולא יזו מטרה.

משך עשרות שנים הימין הפוליטי, נושא דגל ה"חופש" הכלכלי נלחם במה שהוא מכנה "לקיחה" של רכוש פרטי בידי הממשלה. עתה הגיעה העת להילחם בלקיחה של מה ששייך לכולנו.

גילוי הציווי האקולוגי של חג הפסח

אלן ברנסטיין

ההשקפה שלי על החיים תמיד הייתה אקולוגית. מצאתי את הדרך חזרה ליהדות בשנות העשרים לחיי כשהתחלתי ללמוד תורה עם חבר וגיליתי כל כך הרבה קשרים ארציים עד שהתחברתי. ובכל זאת, לקח לא מעט זמן עד שהתחלתי להעריך באמת את חג הפסח, החג המזוהה ביותר עם היהדות. הנושא המרכזי של חג הפסח, הרעיון של אל מנצח, הקוטף את בני ישראל ממצרים ומוציא אותם לחירות בחרבה מעולם לא דיבר אליי. אבל כל המאכלים שעל צלחת הסדר הקסימו אותי. החלק האהוב עלי ביותר בטקס היה הכרפס, הירק הירוק שמבשר את תחילת האביב. אהבתי את המצות הצנועות. ושורש החזרת החריף סקרן אותי; הוא היה נא ופרוע ומרגש. אמנם יכולתי להבין את סיפור הפסח עצמו דרך המאכלים, אבל הסדר עצמו הרגיש כמו מבוך, והתקשיתי למצוא בו את דרכי. בכל שנה מצאתי קטע חדש בהגדה לתהות על קנקנו. מדוע חוזרים על אותו סיפור שוב ושוב? למה שיהיה לנו אכפת מרבני בני ברק? על מה המדרש הארוך שמפרש את "ארמי אובד אבי"? הסדר המסורתי אינו מציע נרטיב ברור. לעתים הוא נדמה חזרתי, אטום ומבלבל. זה טקס קדום ולו שכבות של פרשנויות שנוספו במהלך אלפי שנים. הבנתי שאם ברצוני להבין את ההגדה עליי לגשת אליה כמו ארכיאולוגית בחפירה ארכיאולוגית.

המאכלים הארציים של הסדר

השכבות הברורות והנגישות ביותר של סדר הפסח כוללות את המאכלים שעל צלחת הסדר. אוכל, מלבד להזין אותנו ולענג אותנו, קושר אותנו חזרה לאדמה. חג הפסח הוא בראש ובראשונה חגיגה של האוכל הפשוט והיסודי ביותר: מצה – רק חיטה ומים. החג נקרא אפילו "חג המצות". שום דבר לא מזכיר אדמה כמו מצה. בהקשר של חג הפסח, המצה הצנועה היא ההפך מלחם תפוח. בזמן הפסח הלחם מסמל את התוספים, את העודפים שמשעבדים אותנו, ואילו המצה, בפשטות היסוד שלה, משחררת אותנו.

שאר המאכלים בצלחת הסדר מבשרים את הסיפור הארצי של חג הפסח. הירוקים ועשבי התיבול המרים מייצגים את האביב, עצם השוק מזכירה לנו את הכבשה המקריבה, החסה מצביעה על אורח חיים חקלאי. ארבע השאלות הפותחות את חלק הסיפור עוסקות במאכלים שעל צלחת הסדר, וכך גם הדיון שמוביל הרב גמליאל הסוגר את חלק הסיפור. ארבע כוסות יין מנציחות את הענבים, ואנחנו חולקים כבוד לארץ ולאוכל שלנו דרך הברכות הרבות.

הסדר הראשון שהובלתי אי פעם - הרבה לפני שחשבתי הרבה על יהדות - הסתמך לחלוטין על המאכלים הסמליים של הסדר. הייתי בגרנד קניון בטיול תרמילים עם קבוצת סטודנטים לגיאולוגיה, בזמן הפסח. הבאתי איתי כמה חתיכות מצה וכמה תפוחים, אגוזים וצימוקים כדי שאוכל לאלתר חרוסת. אמרתי לקבוצה שמכיוון שפסח עכשיו ואנחנו במדבר, למה שלא נחגוג? והם - אף אחד מהם לא יהודי - כולם הסכימו.

שלחתי אותם לאסוף במדבר את המרכיבים לצלחת הסדר: עצמות לעצם השוק, עשבי תיבול למרור, וירקות לכרפס. כולם יצאו למשימה וחזרו כעבור כמה שעות עם הצמחים הסמליים ושרידי השלד. מצאנו מקום יפהפה שבו קיר הקניון האדום יוצר מעבר. עם שקיעת השמש התכנסנו לסעודת שהתבססה בעיקר על עדשים, ושם התערסלנו בזרועות קניון מדהים, כשמעלינו הירח המלא זורח, ישבנו בלילה וסיפרנו את מסעותיהם של בני ישראל ושל עצמנו, המעברים שלנו מחוסר לשחרור.

תמיד הרגשתי שטיול תרמילים במדבר הוא הדרך המתאימה ביותר לחגוג את חג הפסח. פשטות החג קוראת לנו להרפות מההתקשרות שלנו לכל מה שמכביד עלינו. טיול תרמילים, כמו פסח, הוא חגיגה של מינימליזם. אנחנו לוקחים רק את מה שאנחנו צריכים כדי לשרוד, ונהנים מכל המתנות שמגיעות עם פשטות ההווה: להיות בטבע, להיות בקהילה, להיות חלק מיופי. הקלות (המדהימה) של ההווה היא הדרך לחופש.

פשטות יכולה להיות אמירה פוליטית. מנקודת מבט אקולוגית היא יכולה לשנות הכול. לאחרונה דיווח הניו יורק טיימס כי אם כולם במדינה יאכלו פשוט יותר וירדו בשרשרת המזון (יאכלו יותר פירות וירקות), ויפחיתו את צריכת הבשר שלהם ברבע בלבד, נקטין את פליטת גזי החממה באחוז אחד, כמו גם, נפנה כעשרים ושלושה מיליון דונם של אדמות באיכות גבוהה, שטח בערך בגודל של אינדיאנה - שלא לדבר על כך שכולם יזכו לחיים בריאים יותר כתוצאה מכך.

עבודת רוחנית

מתחת למאכלים הסמליים על שולחן הסדר שוכנת שכבה העוסקת בעבודת רוחנית, רעיון שיש לו שורשים אקולוגיים.

רובנו מקשרים את העבודות שמדובר בה בפסח לעבודה הקשה ולאומללות הקיום של בני ובנות ישראל תחת פרעה במצרים. אבל העבודות בהגדה של פסח אינה פיזית בלבד. יש בהגדה גם סוג של עבודת ערמומית יותר, עבודת רוחנית. אנו משעבדים את עצמנו. הרמב"ם אמר כי הסיפור הדרמטי של יציאת מצרים, המספר על המלך הרשע, מכות מופלאות וערב-רב של בני ישראל הממהרים לחצות את ים סוף, הוא הסיפור שאנו מספרים לילדינו כדי לרתק אותם לסיפור, כדי שיוכלו להבין את החג בכללו. אבל הסיפור שאנו המבוגרים צריכים להתמודד איתו הוא סיפור העבודות הרוחניות העצמית שלנו.

דרך המושג "עבדות רוחנית" הנמצא בלב הסדר המסורתי נוכל לחשוב על הערך האקולוגי של פרנסה נכונה. עבדות רוחנית היא העבדות שאנו מטפחים ללא ידיעתנו כאשר אנו מעלים לדרגת אל רעיון או ערך כלשהו כמו כסף, כוח, מעמד, טכנולוגיה, אידיאולוגיה, - אנו הופכים אותו לאליל שווא. בכל דור אחד האיומים הגדולים ביותר על חירותנו הוא האיום ללכת לאיבוד בשקרי השפע והמעמד. מימי קדם ועד היום, התרבות השלטת ממסופוטמיה למצרים לאירופה לאמריקה, היתה תרבות של היפר-מטריאליזם וצבירת רכוש, של ניצול כדור הארץ ובני האדם, של יצירת עושר עבור מעטים בלבד. הרב ג'ונתן סאקס מזכיר לנו, "שפע, לא פחות מעבדות, יכול לגרום לנו לשכוח מי אנחנו ומדוע." חג הפסח מלמד שעודף רכוש הוא הסחת דעת ואשליה ויכול לשעבד אותנו, וכי החופש מגיע כאשר אנו משחררים את עצמנו מהעומס של צבירת יתר.

משבר האקלים הוא השתקפות של העבדות הרוחנית שלנו. נקשרנו יותר מדי לחפצים שלנו על חשבון הטבע ויחסינו אתו. ההשלכות של חיינו הצרכניים עמוקות מאוד: אוקיינוס פלסטיק, שמים מחוממים יתר על המידה, קרעים בתהליכים הפיזיים והביולוגיים של כדור הארץ, ושאלות לגבי עתיד החיים על כוכב הלכת שלנו.

המצוקה הסביבתית שלנו משקפת הן את התמוטטות היחסים שלנו עם הטבע והן את הניתוק שנוצר בין הנפש לגוף. אנו, בני ובנות אדם וחווה, כמהים להיות מחוברים, להשתייך למשהו גדול מאיתנו. אבל התאקלמנו בעולם החפצים עד כדי כך שאנחנו לא יודעים שאיבדנו קשר עם המתנות הפשוטות של הטבע. אחת הטרגדיות של העת המודרנית היא שהמבנים הכלכליים, הפוליטיים והתרבותיים המרכיבים את חיינו מפחיתים מערכו של הטבע ורשת היחסים שלו, ומטפחים אשליה שאנחנו עצמאים ונפרדים משאר העולם החי.

סדר הפסח מתחיל עם עצם שבריריות חיינו, בפעולת שבירת המצה ב"יחץ", ומסתיימת בשלמות המסומלת על ידי מציאת האפיקומן. חופש אמיתי נשען על חידוש תחושת שלמותו של העולם ושלמותנו שלנו. הסדר הוא חגיגה של החופש שלנו והוא בסופו של דבר תיקון בפני עצמו.

ארץ כחופש: הבטחת הארץ

העברתי שנים רבות בלימוד ובהרהור לפני שהצלחתי לפרק את השכבות העתיקות ביותר של הסדר. שורשיו הסתבכו לחלוטין באדמה, בלתי נראים לרובנו. ולפני שאוכל בכלל לחשוב על הקשרים העמוקים ביותר של ההגדה לאדמה, אצטרך ללמוד עוד על משמעותה של האדמה בתורה.

במהלך מסע החיים שלי חקרתי את השורשים האקולוגיים של היהדות. בימיה הראשונים של התנועה הסביבתית היהודית, רבים מאיתנו סרקו את התנ"ך (העברי) וטקסטים יהודיים אחרים, וזיהו פסוקים או רעיונות מסוימים כאקולוגיים. אבל תמיד חשבתי שחייב להיות עוד משהו. קיוויתי למצוא קו מחבר אקולוגי בתנ"ך, שיחבר בין כל פניני החוכמה האקולוגית השונים.

מושג האדמה במקרא סקרן אותי. כמו באנגלית, גם בעברית אדמה וארץ הן כמעט שמות נרדפים. בתחום האקולוגיה, "אדמה" היא מושג בסיסי, ואתיקת אדמה היא יסוד לאתיקה סביבתית. אלדו ליאופולד, המוכר כפילוסוף האקולוגי הראשון, וכתב בשנות הארבעים, הגדיר את "האדמה" כמערכת אקולוגית משולבת של קרקעות, מים, אוויר, צמחים, בעלי חיים ואנחנו. הארץ היא אורגניזם חי, קהילה שאנחנו חלק ממנה. הארץ או האדמה הן בית הגידול שלנו ואנחנו תושביה. ליאופולד טען כי היעדר מוסר אדמה בתרבותנו הוא הגורם הבסיסי לבעיות הסביבתיות שלנו כיום.

הבנתי ש"ארץ" עשויה להיות הרמז האקולוגי שחיפשתי. סיפורים חוזרים ונשנים של ארציות ושל וחוסר ארץ, ההבטחה לארץ משלנו וסאגת המסע המדבר דיברו על מרכזיותה של הארץ בתורה. ערכתי חיפוש מילים מהיר ומצאתי שהמילה ארץ מופיעה יותר מאלפיים פעמים בתנ"ך, והמילה אדמה מופיעה כמאתיים פעמים. האמנתי שעליתי על משהו.

בתורה היה הסכם קדוש בינינו ובין אלוהים ובין הארץ. האדמה לעולם לא תהיה נחלתנו. נירש את הארץ רק כתושבים זמניים, ורק אם נכבד את בריתנו עם אלוהים בכך שנחיה חיים טובים, בריאים וצודקים (ויקרא כה, כה). אם נתנהג בצורה לא מוסרית או חסרת אחריות זה כלפי זה, או כלפי הארץ או אלוהים, השליליות שלנו תיצור זיהום אנרגטי שיזהם את הארץ; עד כדי כך האדמה רגישה. הארץ עלולה להתייבש, לבלוע אותנו או להקיא אותנו; שום דבר אינו מובטח. רציתי להבין איך הרעיון של התורה בנוגע לתלות ההדדית בין בני האדם, האדמה והאלוהים משקף את מחזורי הטבע ואת לולאות המשוב.

אך בימינו המילה "ארץ" (בהקשר יהודי או במקרא) מעלה לרוב את מדינת ישראל המודרנית. אלה שקוראים את התורה פשוטה כמשמעה רואים את ארץ ישראל הפיזית כמתנתו הבלתי מותנית של אלוהים ליהודים בלבד. הם רואים את ארץ ישראל כמורשת וכגורל של העם היהודי. אחרים רואים בגישות מילוליות לרעיון "ארץ" בתורה רעיון בלתי מוסרי ומטריד, והם עלולים בסופו של דבר לבטל את התנ"ך לחלוטין.

כיום המושג "ארץ" ישראל כל כך פוליטי ומסובך מבחינה דתית עד כדי כך שאנשים נוטים להימנע אפילו מלשקול את המשמעות האקולוגית של המילה "ארץ". כאשר אנשים מבינים "אדמה" כשטח שיש להילחם בו ולרכוש אותו ולהיות בעלים שלו, או סחורה שיש לקנות ולמכור, השקפתם על האדמה הופכת תמיד לכלכלית או פוליטית. נקודת מבט אנתרופוצנטרית ופוליטית זו משכיחה את המשמעות האקולוגית והרוחנית העמוקה יותר של ה"ארץ".

כמובן שאנשים רבים אפילו לא מבחינים בקרקע בתורה באותו אופן שרובנו לא מבחינים בכדור הארץ שמתחת לרגלינו. אנו מקשרים בין אדמה לעפר - משהו שיש להיפטר ממנו - ושוכחים להכיר באדמה כקרקע הווייתנו.

בהתחשב בכך שבתורה הארץ מסתרת (או ליתר דיוק, אנחנו לא מצליחים לראות אותה) ובהתחשב בשכבות הרבות ובמורכבויות של ההגדה המסורתית, לקח לי שנים רבות עד שהבנתי שהקטע המקראי "ארמי אובד אבי", שסביבו נסובה כל ההגדה של פסח, נטוע גם הוא ב"ארץ". הגדות מודרניות רבות מוחקות את החלק הזה לחלוטין משום שהוא עטוף במדרש, ואלא אם כן יש לנו בקיאות גדולה במסורת היהודית, הקטע הזה יכול להיות מבלבל מאוד. אך גם ההגדות המסורתיות הכוללות את "ארמי אובד אבי" אינן כוללות את כל הקטע. הן מוחקות את שתי השורות האחרונות הנוגעות ליחסינו לארץ.

חז"ל לא כללו את שני הפסוקים האלו: וַיִּבְּאוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֵּן לָנוּ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ. וְעַתָּה הִנֵּה הֵבֵאתִי אֶת רֵאשִׁית פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לִי יְהוָה וְהִנֵּחֹתוֹ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ.

ללא שני הפסוקים הללו, אובדת השורה התחתונה של כל הסיפור של העם היהודי. מדוע אלוהים שחרר אותנו מעבדות מצרים מלכתחילה? אלוהים שחרר אותנו כדי יוכל לתת לנו ארץ ונוכל להחזיר את פירות ביכורי הארץ לאלוהים. הפסוקים החסרים דורשים מאיתנו לבנות יחסי גומלין עם אלוהים ועם הארץ. בקריאה מיתולוגית ואוניברסלית של התורה, בעצם הבאת הפירות - הנדיבות שלנו, הרצון שלנו לתרגל יחסים נכונים - אנו משלימים את המעגל של כל מה שניתן לנו על ידי אלוהים. אנו מחזירים את מתנותינו לאלוהים ולארץ, וההחזרה הזו מבטיחה את החיים התקינים והפוריים של הארץ. כל עוד נמשיך להחזיר, המחזור לא יישבר. מחזור הארץ-אלוהים-אנשים תואם למחזוריות הטבע.

הפסוקים החסרים מלמדים גם שחופש כלל אינו החופש מהאנשים שמרעים לנו (שהאל המנצח יצר עבורנו). חופש פירושו שיש לנו ארץ שבה נוכל לגדל מזון ולפעול בחופשיות בחיינו. חופש פירושו לחיות על פי מחזורי הטבע - נתינה וקבלה וחזרה. החופש שלנו תלוי בארץ נקייה מניצול כדי שתוכל להמשיך ולפרוח ולייצר את פירותיה לתמיד.

זמן לא רב לאחר שהתמודדתי עם הרעיונות הללו, בית ההוצאה לאור שאל אם ארצה לכתוב הגדה של פסח מנקודת מבט אקולוגית. העיתוי היה מושלם. לא הייתי שוקלת את הרעיון של הגדה אקולוגית אם לא הייתי מבינה שהרעיון המקורי של פסח ושל חווית חופש נעוץ ביחסינו עם הארץ.

אלן ברנסטיין חיברה את The Promise of the Land - A Passover Haggadah

הטקסט מתוך -

<https://www.thepromiseoftheland.com/promiselandbackstory>

שיר עיט - ג'וי הרג'ו תרגום: משה דור

בְּדִי לְהִתְפַּלֵּל אֶת פּוֹתַחַת אֶת מְלֵא הַנּוֹתָךְ
לְשָׁמַיִם, לְאַדְמָה, לְשֶׁמֶשׁ, לַיָּרֵחַ
לְקוֹל אֶחָד שָׁלֵם שֶׁהוּא אֶת
וַיּוֹדַעַת שְׂיֵשׁ יוֹתֵר
שֶׁלֹא תוֹכְלִי לְרֹאוֹת, שֶׁלֹא תוֹכְלִי לְשִׁמֵּעַ;
שֶׁלֹא תוֹכְלִי לְדַעַת אֵלָא בְּרָגָעִים
שֶׁבָּהֶם תִּתְמִידִי לְגִדּוֹל, וּבְשָׁפוֹת
שֶׁאֵינֶן תְּמִיד קוֹל אֵלָא
מַעְגְלוֹת תְּנוּעָה.
בְּעֵיט בְּאוֹתוֹ בֶּקֶר שֶׁל יוֹם רֹאשׁוֹן
מַעַל לְנֹהַר הַמַּלְחָה. מַעְגְלִים בְּשָׁמַי הַכָּחַל
בְּרוּחַ, אֲשֶׁר גָּרְפָה אֶת לְבוֹתֵינוּ עַד תֵּם
בְּכַנְפֵי קֶדֶשׁ.
אֲנַחְנוּ רוּאִים אוֹתָךְ, רוּאִים אֶת עֲצָמֵנוּ וַיּוֹדַעִים
שֶׁאֲנוּ חִיבִים לְטַפֵּל בְּמֵלֵא הַזְּהִירוֹת
וְהַנְּדִיבוֹת בְּכָל הַדְּבָרִים.
נִשְׁמִי פְּנִימָה, יוֹדַעַת שֶׁאֲנַחְנוּ עֲשׂוּיִים
מִכָּל אֵלָה, וְנִשְׁמִי, יוֹדַעַת
שֶׁאֲנַחְנוּ מְבוֹרָכִים בְּאַמְנָה מְפִנִי
שֶׁנוֹלָדְנוּ, וּבִקְרוֹב נְמוֹת, בְּתוֹךְ
מַעְגַל תְּנוּעָה אֲמִתִּי,
בְּעֵיט הַמַּקִּיף וּמַעְגֵּל אֶת הַבֶּקֶר
בְּתוֹכֵנוּ. אֲנַחְנוּ מִתְפַּלְלִים שֶׁהוּא יַעֲשֶׂה
בְּיָפִי.
בְּיָפִי.

שלוות יצורי הבר - וונדל ברי תרגום: סבינה מסג

בְּשִׁתּוּקָךְ אוֹתִי יְאוּשׁ מִן הָעוֹלָם
וְהַקֵּל שְׁבִקוּלוֹת טוֹרֵד אוֹתִי מִמְּנוּחָתִי
בַּחֲרָדָה לַעֲתִידִי וְלַעֲתִיד יְלָדִי,
אֲנִי קָם וּמָטִיל אֶל הָאָגָם.
וְשֵׁם אֲנִי נִשְׁכָּב עַל הַגָּדָה, לֵיד בְּרוֹז הַבָּר
הַמְּשִׁיט כָּל כָּף יָפָה עַל פְּנֵי הַמַּיִם
וְלֵיד הָאֲנָפָה הַגְּדוֹלָה הַסּוֹעֶדֶת אֶת לְבָה עַל הַסְּלָעִים

—
אֲנִי נִכְנָס אֶל הַשְּׁלֹה שֶׁל הַדְּבָרִים הַטְּבָעִיִּים
שְׁאִינָם מַעֲנִיִּשִׁים אֶת עֲצָמָם בַּחֲזוֹנוֹת עֲתִיד מִיָּאֲשִׁים
אֲנִי נִכְנָס אֶל נֹכְחוֹת הַמַּיִם הַשְּׁקֵטִים.
מוֹדַע פְּתָאוֹם לַכּוֹכְבִּים עֹנִי-הַיּוֹם
הַמִּמְתִּינִים לְמַעְלָה לְתוֹרָם...
וְלִזְמַן מָה אֲנִי טוֹבֵל בַּחֲנוּ וְחֶסֶדוֹ שֶׁל עוֹלָם
וּמְרָגִישׁ חֶפְשִׁי.

דרך האדמה - סטארהוק תרגום: הרבה גילה קן

עכשיו אני מבינה את עומק העניין, שהדבר שאנו קוראים לו אלוהים היה בעצם הקול והפרצוף שאנשים העניקו לאדמה המדברת אליהם. הריטואלים, הטקסים והמיתוסים של אמותינו ואבותינו נבעו מהקשר הממשי שלהם עם חלקת אדמה מסוימת. כלי הקסם, אותה תורה של הפניית תשומת הלב והעמקת התודעה, הם כישורים שאפשרו להם להקשיב (...) ל"שיחה האדירה", שאותה תקשורת אינסופית המתקיימת סביבנו בעולם.

רובנו שחיים בערים, שחונכו לקרוא, לכתוב, לחשב, להשתמש במחשבים, חיים את חיינו מוקפים באותה שיחה מבלי שנהיה מודעים אליה. יכול להיות שאנו אוהבים את הטבע, אולי אפילו סוגדים לו, אך רובנו כלל לא מודעים אל לחישותיה של הבריאה כל לילה.

מכשפה [כך סטארהוק מכנה/ מבינה את תפקידם של גברים ונשים העוסקים בפולחן מעוגן אדמה] חייבת להכיר לא רק את הספירות המיסטיות שמעבר לעולם הממשי. עליה להכיר גם את העצים, הצמחים, הציפורים ובעלי החיים מחוץ לביתה. עליה להיות מסוגלת לקרוא להם בשמם, לדעת מה השימושים שלהם, כיצד הם מתנהגים ומה מקומם במערכת האקולוגית בכללותה. מעבר להיכרות עם הרבדים הסמליים של מחזור הלבנה, עליה להבין גם את הדרך האמיתית בו פועל מחזור המים בעולם. (...) עליה להכיר בחשיבותם של טקסים בבניית מערכות חברתיות, אבל היא צריכה להבין גם את הדרכים בהן נבנות רשתות תפטיר (פטריות) ועל מיקרואורגניזמים החיים את חייהם מתחת לאדמה שעליה מתנהלים בני האדם.

בעצם, כולנו צריכים להבין את זה. תרבותנו נגועה בנתק עמוק, בתהומות של בורות בכל פעם שעולה שאלה הקשורה במערכות הטבעיות של כדור הארץ.

*

ישראל אלירז

אני חושב שמשהו יקרה בקרוב
וחשבתי לספר לך על כך
אם זו אינה ידיעה מרעישה
זה משום ששכחנו את פלא
הייתנו בתוך העולם.
מה שקורה בו קורה
בלי הפוגה.
זו העונה בה קל לומר משהו
על העולם ולחכות ליד

שלכת
מיה טבת דיין

עצים עירמים
מרשמים מעלינו את השמים,
נוגעים זה בזה באינספור
אצבעות. פעם היינו במותם.
אני חושבת על כל הבגדים
שלבשנו מאז. כל כך הרבה
שכבות. כל הטריחה האימה הזאת.
דרושה לנו שלכת הגונה אחת.

אשה קטנה
דליה רביקוביץ

אשה קטנה עשתה לה לערש
את פדור הארץ
הפדור הגדול.
ולא נעלם מפדור הארץ
כי אשה קטנה
נחה על גבו.
והוא צמח עשבים אל חיקה
וכרך את גופה בגבעולים.
והוא נשא אותה בשאתו
הרים ובקעות
ארצות וימים.
וזו האשה היתה מלחשת:
פדור הארץ – ערש שלי,

פדור הארץ – פלגים ונחלים
וימים גועשים ואף גם אני.
הנה אני שטה כבת ספנים
וכדור הארץ היה לי סירה,
נחיל פוכבים פנחיל דבורים
הומים סביב לכדור הארץ.

פדור הארץ דבק אל בטני
ידי צומחות בפרחים מן הארץ,
ועל פני הפדור העצום הזה
באה חדוה בכל אברי.

לקראת שבת כדור הארץ

רעיונות לדרשות אחרי מות קדושים

הרב תמיר ניר - בבראשית ב' כתוב - וייטע ה' אלוהים גן בעדן", המדרש (ויקרא רבה, כה, ג) לומד מכך שהדבר הראשון שאלוהים עשה הוא לטעת עץ, "אף אתם כשנכנסין לארץ לא תתעסקו אלא במטע תחלה". וגם בעת הכניסה לארץ אנחנו מצווים וְכִי־תִבְנֶאוּ אֶל־הָאָרֶץ וְנִטְעַתֶּם כָּל־עֵץ מֵאֲכָל וְעֵרְלֹתֶם עֵרְלֹתוֹ אֶת־פְּרִיוֹ שְׁלֹשׁ שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֵרְלִים לֹא יֵאָכֵל. (ויקרא יט, כג). אחד הפתרונות למשבר האקלים הוא נטיעת מיליארד עצים לספיחת הפחמן, הפסקת הפגיעה ביערות הגשם, והגנה על עצים באשר הם.

הרב לוי ויימן קלמן - "וַתָּקֵא הָאָרֶץ אֶת יִשְׁבִּיהָ. (ויקרא יח, כה) - ניתן ללמוד מפסוק זה שאם ההתנהגות שלנו אינה ראויה והוגנת, הארץ מקבלת אישיות משלה ומקיא אותנו, זורקת אותנו מעליה. מעניין לשים לב שהעונש אינו מאלוהים, אלא הארץ היא שדואגת לכך.

הרבה גילה קן - ויקרא טז, טו: "וְכִפֹּר עַל־הַקֹּדֶשׁ מִטְּמֵאתֹ בְּנִי יִשְׂרָאֵל וּמִפְשָׁעֵיהֶם לְכָל־חַטֹּאתֵם וְכֵן יַעֲשֶׂה לְאַהֲלֵ מוֹעֵד הַשָּׁכֵן אִתְּם בְּתוֹךְ טְמֵאתֵם". אנו יכולים לכפר על חטאינו, יש לנו את הכלים הרוחניים והטכנולוגיים לתקן את החברה ולנקות את העולם. המשימה שלנו כרגע היא להתאגד ולפעול לממש את זה.

ויקרא יט, 23-25: נטעתי עץ ועכשיו, כמה שנים אני צריכה לחכות עד שאוכל את פרי? שלושת הפסוקים האלה עוסקים במידת הסבלנות שלנו, בהכרה בצורך של אילן להעמיק את שורשיו ואת זכותו לגדול לפני שאני אוכלת ממנו.

לקראת שבת כדור הארץ

רעיונות לדרשות אחרי מות קדושים

הרב עודד מזור - האם אחריות סביבתית היא ציווי או ערך שבין אדם לחברו או בין אדם למקום? המדרש מספר לנו כי "בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון, נטלו והחזירו על כל אילני גן עדן, ואמר לו: "ראה מעשי כמה נאים ומשובחין הן, וכל מה שבראתי - בשבילך בראתי. תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי, שאם קלקלת - אין מי שיתקן אחריך" (מדרש קהלת רבה, ז' י"ט). מצד אחד, "כל מה שבראתי - בשבילך בראתי" - כל הבריאה היא עבור בני האדם, לצרכינו ולטובתנו. האדם הנבון מבין ויודע כי הדאגה לסביבה, לעולם, היא דאגה לו-עצמו, לדורו ולדורות הבאים, ולפיכך שמירת איכות הסביבה היא מצווה שבין אדם לחברו. מצד שני, "תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי" - זהו עולמו של הקב"ה, והשמירה על הטבע אינה ממוקדת בתועלתו של האדם אלא בתפיסה-עצמית של "כי גרים ותושבים אתם עמדי" (פרשת השמיטה - ויקרא, כ"ה כ"ג). לפיכך שמירת איכות הסביבה היא מצווה שבין אדם לאלוהיו, בין אדם למקומו-של-עולם. האם ניתן להכריע תחת איזו קטגוריה עומד הציווי של האחריות הסביבתית?

נניח שהמדע יכול היה לפתור את כל הבעיות שגורמת הפגיעה האנושית באיכות הסביבה. הנחה שכזו אומנם עומדת בניגוד לתפיסה המציבה את האדם כחלק מן המערכת האקולוגית בכללותה - משפיע ומושפע (מזיק וניזוק...). כמו כל מרכיב אחר. אך לצורך העניין - נניח שהמדע היה מאפשר לנו לנשום אויר מזוהם ולשתות מים מזוהמים (דרך פילטרים למיניהם), להשלים בדרכים בריאות לחלוטין את כל מה שהאוכל המהונדס-גנטית מפסיק להכיל, לבנות לעצמנו עולם אלטרנטיבי על כוכבים אחרים, וכו' וכו' - שהמדע האנושי יכול להגן על האדם באופן מוחלט מהתוצאות הקטסטרופליות של התנהגות אנושית שאינה מתחשבת בעולמנו. האם חובתנו לשמור על העולם הייתה תמה? האם אז היינו יכולים להרגיש בני-חורין מן המאמץ לפתח ללא פגיעה בסביבה? ודאי שלא. בני האדם הם לא היעד היחיד של המאבק על איכות הסביבה. מכלול הבריאה כולה, החי, הצומח והדומם, עומד כמטרה בפני עצמו להגנה ולדאגה אנושית, גם אם ישנו סדר עדיפויות מסויים בדאגתנו ובמאמצינו.

העיקר שנבין, נפנים ונפעל בהתאם לצו המורה לנו שגם אם בשבילנו נברא העולם אנחנו עדיין רק "עפר ואפר", אורחים חולפים, חלק מן המערכת הגדולה, ואם נקלקל - אין מי שיתקן אחרינו.

לקראת שבת כדור הארץ

פסוקי מקרא וברכות

הרבה גילה קן - ברכה לפני הקריאה בתורה

ברוך אתה ה' אלהינו בורא העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לעסוק בדברי תורת אלוהים חיים, תורת שמים וארץ. ברוכה את יה, בוראת התורה.

הרבה גילה קן - ברכה בעת נטיעת אילן

אלוהי, בורא שמים וארץ בורא האדמה ופרי האדמה ובורא חוה ואדם. ברוך שתיל צעיר זה בשורשים עמוקים, גזע חזק וענפים גמישים ושכל הנטיעות הניטעות ממנו תהיינה כמותו, לטובה. ברוך אתה ה', בורא עצים ואילנות. אמן.

ברכה על אילנות הנאמרת בחודש ניסן

אמר רב יהודה: האי מאן דנפיק ביומי ניסן וחדאי אילני דקא מלבבוי, אומר: "ברוך שלא חיסר בעולמו כלום וברך בו בריות טובות ואילנות טובות להתנאות בהן בני אדם". אומר רב זוטרא בר טוביה אומר רב: מפיו שמברכין על הריח? - שנאמר: "כל הנשמה תהלל יה". איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו ואין הגוף נהנה ממנו? - הוי אומר: זה הריח. (בבלי ברכות מ"ג ע"ב)

הרבה אפרת רותם - אהבת העולם

אהבת העולם אהבת, אותנו למדת, על פו, יה אלהינו, בשכבנו על אדמתו, ובקומנו לאכל מפרי אדמתו, נשים בגבול וכלתנו להבין את עולמה שבראת, המרפב מפי'עד, ונשמח בעצמתו וביופיו הנמצא בכל. מצותיה לשמר ולעבד, להזהר, להגן וללמד הן בנו לעלם ועד. כי האדמה והמים, השמים והאוויר הם חיינו וארץ ימינו, וקיומנו ברוך בזה שלהם, יומם ולילה. ואהבתו אל תסירי מהם וממנו לעולמים. ברוך אתה ה', אוהב העולם וכל אשר בו.

לקראת שבת כדור הארץ

פסוקי מקרא וברכות

הרב עודד מזור

בְּרוּךְ אַתָּה ה', אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הַמְבַדִּיל בֵּין קוֹץ לְסֶתֶר וּבֵין אָבִיב לְחֶרֶף, הַנוֹטֵעַ בְּטֶבַע כּוֹחוֹת הַתְּחַדְּשׁוֹת וְצִמְיָהּ מַעֲוֶנָה לְעֹנָה, הַמְחַדֵּשׁ וּמְקַדֵּשׁ אֶת עוֹלָמוֹ מִשָּׁנָה לְשָׁנָה.

מוֹדִים אֲנִחנוּ לָךְ, יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲמוֹתֵינוּ וְאַבּוֹתֵינוּ, עַל שֶׁהִפְקַדְתָּנוּ עַל אֲדָמְתְּךָ לְעִבְדָּהּ וּלְשִׁמְרָהּ, שֶׁתִּפִּים בְּמַעֲשֵׂה הַנְּטִיעָה, טוֹעֲמִים מִפְּרוֹת הָאֵילָן וּשְׂמֵחִים בְּתַנוּבָתָם. בְּרוּךְ אַתָּה ה', הַמְחַדֵּשׁ בְּטוֹבוֹ מַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית.

מִתּוֹךְ צִוְּיָת רַבִּי נַחֲמָן מִטְּשֶׁעֵרִין, תִּלְמִידוֹ שֶׁל רַבִּי נָתָן תִּלְמִיד רַבִּי נַחֲמָן מִבְּרֶסֶלַב

וְכֵן אֲנִי מִבְּקֵשׁ מִחֻלָּה מִכָּל הַנִּבְרָאִים שֶׁבָּעוֹלָם. דּוֹמֵם צוֹמֵחַ חַי מְדַבֵּר. עַל מָה שֶׁהָעוֹלָם נִגְדָם וְצִעְרָתִי אוֹתָם. הֵן בְּגִשְׁמִיּוֹת מִמֶּשׁ אוֹ בְּרוֹחַנִיּוֹת.

רַבִּי נִפְתָּלִי צַבִּי יְהוּדָה בִּרְלִין ("הַנְּצִי" ב מוֹלוֹז'יִן") מִתּוֹךְ הָעֵמֶק דְּבֵר פֶּרֶשֶׁת בְּרָאשִׁית א, כז

בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ. הַטֶּבַע כּוֹלֵה נִכְלָל בּוֹ, וּמַשְׁעָה שְׁעֵלָה בִּמְחֻשְׁבָּה וּבִדְיָבוֹר שִׁיחָהּ הַטֶּבַע אֵז נִקְרָא הַמָּקוֹם ב"ה בְּשֵׁם אֱלֹהִים, וְאַחֵר שְׁכַל הַטֶּבַע נִכְלָל בְּאָדָם, הֵרִי הוּא בְּצֶלֶם אֱלֹהִים.

הרב משה קורדובירו מתוך תומר דבורה פרק ג

עוֹד צָרִיךְ לִהְיוֹת רַחֲמֵינוּ (שֶׁל הָאָדָם) פְּרוֹשִׁים עַל כָּל הַנִּבְרָאִים. לֹא יִבְזֵם וְלֹא יִאֲבֹד, שֶׁהֵרִי הַחֲכָמָה הָעֲלִיוֹנָה הִיא פְּרוּשָׁה עַל כָּל הַנִּבְרָאִים: דּוֹמֵם, וְצוֹמֵחַ, וְחַי, וּמְדַבֵּר, וּמִטְעֵם זֶה הוֹזַהֲרָנוּ מִבִּיזּוֹי אוֹכְלִים. וְע"ד זֶה רָאוּי שְׂכָמוֹ שֶׁהַחֲכָמָה הָעֲלִיוֹנָה אֵינָה מִבְּזָה שׁוֹם נִמְצָא וְהַכֹּל מַעֲשֵׂה מִשֵּׁם כְּדַכְתִּיב כּוֹלֵם בַּחֲכָמָה עֲשִׂית, כֵּן יִהְיוּ רַחֲמֵי הָאָדָם עַל כָּל מַעֲשָׂיו יִתְבָּרַךְ.

לקראת שבת כדור הארץ

פסוקי מקרא וברכות

ספר איוב חשוב לענייננו מכיוון שאמנם רוב הספר עוסק בחיבוטי הנפש של הפרט הסובל (וחבריו הקשים מנשוא), אולם שיאו מגיע כאשר האלוהות מגלה פניה ומרחיבה את העדשה בפתאומיות. אם עד כאן עסק הספר באסון הפרטי ובהתנהלותו של עולם מתוך חווית הפרט האנושי, הרי שבסופו אנו מתבקשים להתבונן בהתנהלותה של הבריאה כולה, שבה הפרט האנושי הוא חשוב, אך לא הכי חשוב. הבאנו כאן מעט מהפסוקים, טעימה מההוד הנפרש לעיניהם המבוהלות (?) של איוב וחבריו:

איוב לז

יִרְעֵם אֶל בְּקוּלוֹ נִפְלְאוֹת עֲשֵׂה גְדֻלוֹת וְלֹא נִדְעַ. כִּי לִשְׁלֹג יֹאמֶר הוּא אֶרֶץ וְגִשְׁם מָטָר וְגִשְׁם מְטָרוֹת עֲזוּ. בֵּינִי כָּל אָדָם יַחְתּוֹם לִדְעַת כָּל אֲנָשִׁי מַעֲשָׂהוּ. וַתֵּבֵא חַיָּה בָּמוֹ אֶרֶב וּבִמְעוֹנֹתֶיהָ תִּשָּׁבֵן. מִן הַחֹדֶר תֵּבֹא סוּפָה וּמִמִּזְרִים קָרָה. מִנִּשְׁמַת אֵל יִתֵּן קֶרֶחַ וּרְחֹב מַיִם בְּמוֹצָק. אִף בְּרִי יִטְרִיחַ עָב יִפִּיץ עָנָן אֹרֹו. וְהוּא מְסַבּוֹת מִתְהַפֵּךְ בְּתַחבּוּלָתוֹ [בְּתַחבּוּלָתוֹ] לִפְעָלָם כָּל אֲשֶׁר יֵצֵא עַל פְּנֵי תֵבֶל אֶרְצָה. אִם לִשְׁבֹּט אִם לְאַרְצוֹ אִם לַחֲסֹד יִמְצָאֶהוּ. הַאֲזִינָה זֹאת אִיּוֹב עֹמֵד וְהִתְבּוֹנֵן נִפְלְאוֹת אֵל. הִתְדַּע בְּשׁוֹם אֱלֹהִים עֲלֵיהֶם וְהוֹפִיעַ אֹרֶן עָנָנוּ. הִתְדַּע עַל מַפְלְשֵׁי עָב מִפְּלְאוֹת תְּמִים יָדַעִים. אֲשֶׁר בְּגִדֵּיהֶם חֲמִים בְּהִשְׁקֵט אֶרֶץ מְדֻרוֹם. תִּרְקִיעַ עֲמוֹ לִשְׁחָקִים חֲזָקִים כִּרְאִי מוֹצָק. הוֹדִיעֵנוּ מֶה נֹאמַר לוֹ לֹא נַעֲרֹךְ מִפְּנֵי חֲשָׁךְ. הִיִּסְפָּר לוֹ כִּי אֲדַבֵּר אִם אֹמֵר אִישׁ כִּי יִבְלַע. וְעַתָּה לֹא רָאוּ אֹרֶן בְּהִיר הוּא בִּשְׁחָקִים וְרוּחַ עֲבָרָה וַתִּטְהַרֵם. מִצִּפּוֹן זָהָב יֵאָתֶה עַל אֱלֹהִים נוֹרָא הוֹד. שְׂדֵי לֹא מִצְאָנָהוּ שְׂגִיָּא כַחַ וּמִשְׁפָּט וְרֹב צְדָקָה לֹא יַעֲנֶה. לָכֵן יִרְאוּהוּ אֲנָשִׁים לֹא יִרְאֶה כָּל חֲכָמֵי לֵב.

איוב לח

וַיַּעַן יְהוָה אֶת אִיּוֹב [מִן הַסְּעָרָה] וַיֹּאמֶר. מִי זֶה מַחְשִׁיךְ עֲצָה בְּמַלְיוֹן בְּלִי דַעַת. אֲזָר נָא כְּגֹבֶר חֲלָצִיךָ וְאַשְׁאֲלֶךָ וְהוֹדִיעֵנִי. אֵיפֹה הֵייתָ בְּיַסְדֵּי אֶרֶץ הִגַּד אִם יָדַעְתָּ בִּינָה. מִי שָׁם מִמִּדְיָהּ כִּי תִדַּע אוֹ מִי נָטָה עָלֶיהָ קוֹ. עַל מֶה אֲדַנְיָהּ הִטְבָּעוּ אוֹ מִי יָרָה אֶבֶן פִּנְתָּהּ. בְּרוֹן יַחַד כּוֹכְבֵי בֶקֶר וַיִּרְיעוּ כָּל בְּנֵי אֱלֹהִים. וַיִּסָּךְ בִּדְלָתִים יָם בְּגִיחוֹ מִרְחֹם יָצָא. בְּשׁוּמֵי עָנָן לָבָשׁוּ וְעָרְפֶל חִתְּלָתוֹ. וְאַשְׁבֵּר עָלָיו חֲקֵי וְאַשְׁיִם בְּרִיחַ וּדְלָתִים. וְאֹמֵר עַד פֹּה תֵבֹא וְלֹא תִסִּיף וּפֹא יִשִּׁית בְּגָאוֹן גְּלִיָּה. הַמִּימָה צוִּיתָ בֶּקֶר [יָדַעְתָּ הַשְּׁחַר] מְקוֹמוֹ. הִבָּאתָ עַד נְבִכֵי יָם וּבַחֲקֵר תִּהְיוֹם הַתְּהַלֵּכֶת. הַנִּגְלוּ לָךְ שְׁעָרֵי מוֹת וְשְׁעָרֵי צִלְמוֹת תִּרְאֶה.

לקראת שבת כדור הארץ

פסוקי מקרא וברכות

איוב לז המשך

התבוננת עד רחבי ארץ הגד אם ידעת בלה. אי זה הדרך ישפן אור וחשך אי זה מקמו.
(...) אי זה הדרך יחלק אור ופא קדים עלי ארץ. מי פלג לשטף תעלה ודרך לחזיז
קלות. להמטיר על ארץ לא איש מדבר לא אדם בו. להשביע שאה ומשאה ולהצמיח מצא
דשא. היש למטר אב או מי הוליד אגלי טל. מבטן מי יצא הקרח וכפר שמים מי ילדו.
באבן מים יתחבאו ופני תהום יתלכדו. התקשר מעדנות כימה או משכות כסיל תפתח.
התציא מזרות בעתו ועיש על בניה תנחם. הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ.
התרים לעב קולך ושפעת מים תכסה. התשלח ברקים וילכו ויאמרו לה הננו. מי שת
בטחות חכמה או מי נתן לשכוי בינה. מי יספר שחקים בחכמה ונבלי שמים מי ישביב.
בצקת עפר למוצק ורגבים ידבקו. התצוד ללביא טרף וחית בפירים תמלא. כי ישחו
במעונות ישבו בספה למו ארב. מי יכין לערב צידו כי [ילדיו] אל אל ישועו יתעו לבלי
אכל.

דברים יא

יג והיה אם שמע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את יהוה
אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם. יד ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש
ואספת דגנה ותירשך ויצהרך. טו ונתתי עשב בשדה לבהמתך ואכלת ושבעת. טז השמרו
לכם פו יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחיתם להם. יז וחרה אף יהוה
בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואבדתם מהרה מעל
הארץ הטבה אשר יהוה נתן לכם. יח ושמעתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם
וקשרתם אתם לאות על ידכם והיו לטוטפת בין עיניכם. יט ולמדתם אתם את בניכם
לדבר בם בשבתה בביתה ובלכתה בדרך ובשכבה ובקומה. כ וכתבתם על מזוזות ביתך
ובשעריך. כא למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע יהוה לאבותיכם לתת
להם כימי השמים על הארץ.

[מרד בהכחדה ישראל](#) - התארגנות של אנשים מכל רחבי העולם המבקשים שינוי עכשיו.
[נוער למען האקלים](#) - בעקבות גרטה ת'ונברג. התארגנות משפיעה ופעילה של נוער.
[הורים למען האקלים](#) - התארגנות משפיעה ופעילה של הורים.
[קישור להצטרפות לקבוצת הווטסאפ](#) של הורים למען האקלים.
[טבע עברי](#) - אתר גדוש ומלא במקורות ובקישורים בין יהדות לסביבה.

[ארגון חזון](#) - מעבדה יהודית לקיימות. מציעים באתר שלהם רעיונות לפעילויות קהילתיות ורוחניות לקראת כל חג, וגם לקראת יום כדור הארץ.
[פרויקט שבת ירוקה](#) - שבת בתחום משבר האקלים שנערכת לאורך השנה בשיתוף כל הדתות.

[תורת הטבע](#) - ארגון לחקר החיבורים היהודיים לאדמה, קהילה ללימוד וחגים וכו'.
[המלצות קריאה](#) מאתר תורת הטבע.

[ארגון אקולוגי יהודי אוסטרלי](#) - Jewish Climate Change - לשים קרח על צלחת הסדר

[סוף העולם](#) - סדרת רשת של מרכז השל המוקדשת למושגי יסוד במשבר האקלים - עשויה חכם, מצחיק ומעורר מחשבה.
[שיעור מוקלט של הרב ידידיה סינקלר](#) על מסכת תענית הדין באפשרות ליצור מיתולוגיה יהודית וסביבתית חדשה.

[איך עצים מדברים זה עם זה?](#) סוזאן סימארד

[הפתרון לשינוי האקלים שאנחנו עומדים עליו](#) - אסמרת אספו ברה

[כיצד אנחנו יכולים לאכול את הנופים שלנו?](#) - פאם וואהרסט

[לקראת כלכלה משגשגת ולא צומחת](#) - קייט רוורת'

[הצורך באופטימיות עיקשת בהקשר למשבר האקלים](#) - כריסטיאנה פיגוארס

[התנועה הגדולה ביותר בעולם](#) - פול הוקן

על המערכת האקולוגית:

[איך זאבים משנים נהרות](#)

[כיצד לווייתנים משנים את האקלים](#)

[איך לוטרות מצילות יערות ואת האקלים](#)

[מאמר של רחל אליאור](#) על שבועות, ועל מחזור המנוחה בשביעיות - שבת, שמיטה, יובל ועוד.

ראש השנה לחיות - מידע על הרעיון שמכניס את כל הבריאה כנקודת התייחסות.